

לפרשת דברים: עוג מלך הבשן

המלחמה בעוג מלך הבשן נזכרת כבר בחומש במדבר (פרק כא) כחלק מכיבוש עבר הירדן המזרחי. בחומש דברים, חוזר משה על תיאור הכיבוש גם כחלק ממכלול ההתמודדות עם עמי הסביבה. אולם, תיאור זה רחב ומקיף יותר ומגלה את שכליבו של משה.

סיפור המלחמה בעוג מלך הבשן הוא סיפור משופע בפרטים. אחד מן הפרטים מבליט ומייחד את הקרב הזה: "פי רק עוג מלך הבשן נשאר מיתר הרפאים הנה ערשו ערש בןזל הלה הוא ברפת בני עמו תשע אמות ארפה וארבע אמות רחבה באמת איש". פסוק זה היווה כר פורה לטיפוח דמותו האגדית של עוג מלך הבשן. שני פרטים מן הפסוק תופסים את תשומת הלב, הראשון הוא תיאור קדמותו של עוג: "נשאר מיתר הרפאים". הייחוס לרפאים רומז לא רק לייחוסו אלא גם למראהו. שכן, בפסוקים הקודמים נאמר במפורש "רפאים ייחשבו אף הם כענקים והמואבים יקרא להם אמים" (דברים ב, יא) ורש"י מבאר: "רפאים, על שם שכל הרואה אותם ידיו מתרפות" ו"אמים, על שום שאימתם מוטלת על הבריות" (שם). הפרט הנוסף מחזק את הדימוי שמשה מבקש להדביק לעוג והוא נוגע לגודל ערשו. מידות מיטת הברזל של עוג הן, לכל הדעות, מידות גדולות במיוחד.

חז"ל העצימו את הדמות והפכו אותה לדמות מיתית אימתנית בעלת מימדי ענק, וכמעט בת אלמוות. חז"ל קישרו בין התיאור של משה "נשאר מיתר הרפאים" לרפאים המוכרים לנו מימות אברהם אבינו. בתיאור מלחמת המלכים מסופר ש"כדרלעמר והמלכים אשר אתו הכו את הרפאים בעשתרות קרנים, ואת הזוזים בהם, ואת האמים בשוה קריתים" (בראשית יד, ה) על פי פסוק זה הרפאים מוכים ומושמידים. בהמשך, כשהמלחמה מסתבכת ולוט נלקח בשבי מסופר שה'פליט' בא ומבשר לאברהם אבינו על שביו של לוט: "ויבוא הפליט ויגד לאברהם העברי" (שם, יג). הנה, צץ כאן פליט, שייתכן שהוא שריד בודד מן המלחמה ברפאים. והוא זה שאנו פוגשים כחמש מאות שנה מאוחר יותר כמי שאף הוא "נשאר מיתר הרפאים". אותו פליט הוא ששרד מימות אברהם ועד ימי משה רבינו. חז"ל שקישרו, כדרכם, בין שתי הדמויות - המזוהה (עוג) ושאינה מזוהה (הפליט) - התבססו על תכונת ההשרדות. וכך נאמר במדרש: "ויבוא הפליט ויגד לאברהם העברי... זה עוג. וכאן עושה אותו שיריים שנאמר מיתר הרפאים" (במדבר רבה חוקת, פרשה יט). אבל גם בזה לא הסתפקו חז"ל ור' יוחנן מוסיף ואומר שאותו פליט שבא לאברהם הוא עוג שפלט דור המבול. לפי ר' יוחנן קדמותו של עוג אינה מגיעה רק לדור אברהם אלא שורשה אף קודם לכן, ברפאים הקדומים, בני הנפילים הענקים הידועים מן התקופה שקדמה למבול. משה פוגש, לפיכך, דמות נדירה ביותר, הוא מתמודד מול אדם שזוכר את העולם כפי שהיה לפני המבול, שהכיר את שלושת האבות, שהיה במחיצתו של אברהם אבינו, ושגדל להיות מלך בעל עוצמה.

העיסוק החז"לי בגודלו של עוג ובתיאוריו הגרוטסקיים נראה כתחרות שבה מי שיצליח לתאר את מימדיו ומעשיו בדרך שתהיה המבעיתה ביותר יזכה במקום הראשון.

במסכת נידה מובאת ברייתא המתארת את גודלו:

תניא, אבא שאול אומר, ואיתימא רבי יוחנן: קובר מתים הייתי, פעם אחת רצתי אחר צבי, ונכנסתי

בקולית של מת, ורצתי אחריו שלש פרסאות, וצבי לא הגעתי וקולית לא כלתה, כשחזרתי לאחורי

אמרו לי של עוג מלך הבשן היתה. (בבלי, נידה, כד, ב)

אבא שאול (ושמא ר' יוחנן המוכר לנו מן הדרשה הביוגרפית על עוג, והדובר המרכזי בכל הדרשות על עוג), מספר שבריצתו אחר צבי, מהלך של שלוש פרסאות (מספר טיפולוגי שעניינו כברת דרך ארוכה), הוא רץ אחר צבי, אך לצידו מונחת קולית (עצם) של מת. בסוף אותה כברת דרך נאלץ לוותר על הציד, את הצבי לא השיג, אבל 'קולית לא כלתה'. העצם הענקית הזו השרועה לאורך דרכו של הצבי ונמשכת עוד לאחר שהצבי נעלם

באופן, היא שריד לשריד, כלומר שייכת לעוג מלך הבשן וארוכה יותר מכל הדרך המעייפת שעשה אבא שאול. שילוב האגדות על גודלו של עוג וקדמותו הוליד את השאלה כיצד שרד עוג את המבול. את מידותיה של התיבה אנו מכירים. על פי מימדיו של עוג, ברור שלא נכנס בתיבת נח (זבחים קיג, ב). הרשב"ם מגדיל אף הוא את מידותיו של עוג, והוא סובר שערשו של עוג המתוארת בפרשתנו, מתייחסת לעריסתו כשהיה תינוק. אותה עריסה מונחת לתצוגה ברבת בני עמון במוזיאון המקומי לזיכרון גודלו העצום כבר בקטנותו (רשב"ם דברים, ג). הרשב"ם מוסיף שעריסתו הייתה עשויה מברזל "לפי שכשהיה קטן היה חזק מאד ובהשתטחו היה משבר ערס של עץ". המוטיב הנוסף הזה הנוגע לעוצמתו וכוחו של עוג משתמע גם מתיאור מלחמתו של עוג במשה כמובא במסכת ברכות. שם מסופר כיצד עוג עקר אבן בגודל של שלוש פרסאות, שבזכות חגבים שזימן ה' נאכלה האבן במרכזה ונהפכה לכעין טבעת שנכרכה סביב צוארו שלו. בניסיונו להיחלץ מן הטבעת נתקעה האבן בשיניו העליונות והתחתונות לחלופין, עד שמשה הרגו. דמותו של עוג מתגלגלת עוד, וגודלו הפך למשל ולמושג הלכתי המתייחס לקושי שבסטנדרטיזציה של המידות והשיעורים. שיעור האכילה ביום הכיפורים, או כמות האוכל שניתן להסתפק בהנחתו, לצורך עירובי חצירות או עירוב תחומין וכדומה. כל אלו נאמדים על פי אדם ממוצע ואינם מתאימים לאנשים חריגים ולפיכך, גם אינם מבטאים עוד את ייעודם (עירובין ל, א; יומא פ, ב).

בעל התורה תמימה מקשה בתמימות על דרשת ר' יוחנן הקושרת את עוג עם דור המבול: "ולא נתבאר הצורך בדרשה זו" (הערות תורה תמימה, בראשית ו, יד), אכן בפשט הפסוקים אין סיבה לקשור את דמותו של עוג לימי בריאת העולם. הרד"ק מציע "אפשר שהאריכו ימים כמו שארכו גופותם" (רד"ק, בראשית ו). כלומר, שהזיהוי של היותו ענק מעיד מן הסתם על חוסנו הפיזי ומשליך אף על שרידותו.

עולם האגדה הוא עולם מופלא שיש לו הכח לפתח ולהגדיל רעיונות זעירים. למה באמת התכוון משה ובעקבותיו האגדות הללו? האמנם, פשט האגדות הוא מטרתן? להסעיר את הדמיון ותו לא?

סביר לומר שמשה לא התכוון לעסוק במידותיו הפיזיות של עוג. וכמותו סביר שגם ר' יוחנן שקשר את דמותו בביוגרפיה מרשימה לספר תולדות אדם לא התכוון לכתוב את תעודת הזהות ולקבוע את גילו של עוג על מספר אסטרונומי. גם תיאורי מידותיו וההפרזה בהן בחז"ל כמתבאר מן האגדות הנוספות בסוגיות הללו, עניינן להבליט ולהדגיש מימד פשוט בדברי משה. משה העביר במספר תמונות פשוטות את האימה הגדולה ששרתה על עם ישראל ועליו בבואם להילחם במלך מבוסס עם חיל רב, מלחמה ביעד מבוצר ובעם ששורשיו בקרקע עמוקים. ועדיין לא ברור מה ראה משה בעוג יתר על מלכים אחרים איתם התמודד. מדוע דווקא כאן באו לידי ביטוי החרדות והחששות?

על פי הקבלה, הגדולה והכח של עוג הם ביטוי לעוצמות הרוחניות השליליות שלו. ערש ברזל רומז לכך שכוחו במדרגות הטומאה הגיע למדרגה העשירית והעליונה. בן דור המבול, סמל לחטאי הזנות והחמס (ראו למשל: מאור ושמש, דברים, ר' צדוק, פרי צדיק, לפרשת דברים). אך אין זה מתיישב עם הפחד מפניו. נהפוך הוא, לכאורה, חולשתו בחטאיו. לכן, בעקבותיהם נבאר שגודלו של עוג והחשש ממנו הוא ביטוי לחרדה הפנימית שלנו, והשלכתה על גוף זר וחיצוני. ממש, כשם שפחדיהם של ילדים מיתרגמים למפלצות המסתרות מתחת למיטתם. הפחד מעוג המפלצתי הוא החשש מפני היצור הענק שבתוכנו, העתיק מאיתנו, הערמומי מכולנו, שבימים טובים שלו הוא מצל על עולמנו, ומולך עלינו.

"ומלך הוא נגד הלב כדאיא בספר יצירה: לב בגוף כמלך במדינה. וזה הוא קליפת עוג" (פרי צדיק, דברים) עוג המושל בלבנו הוא החסם העומד מול משה. הוא המרתיע את משה והגורם לו להתמלא חרדה שמא עם ישראל לא יצלח את המשימה. ודוק, החרדה אינה מפני המפלצתיות ה'עוגית', אלא דווקא מפני הפיתוי שבעוצמתו. בגרנדיוזי יש גם הגנה וחסות לא רק אימה ורעדה. בלא אנושי טמון גם העל אנושי. התכונות הללו

בס"ד, אתר בית מורשה, פרשת דברים, תשע"ב, מיכל טיקוצ'ינסקי

מאיימות משום שהן מושכות אותנו וגורמות לנו להזדהות עם הרע שבתוכנו. עידודו של ה' ונצחוננו של משה הם מקור לאופטימיות. לתקווה שבע"ה "ויהי בישורון מלך".